Materiallar to’plami · Conference Proceedings
QATAG‘ON QURBONLARI: TARIXIY XOTIRA, MILLIY O‘ZLIK VA MA’NAVIY MEROS
10 September – 10 October 2026
UDK 94

INNOVATSION TASHABBUSKORLIK VA IJTIMOIY TARAQQIYOT UYG‘UNLIGINING JADID MA’RIFIY MEROSI ASOSIDAGI FALSAFIY TALQINI

Ne’matullo Akmalovich Usmonov*
Farg‘ona davlat universiteti, mustaqil izlanuvchisi
✉ nematullo66@gmail.com

ANNOTATSIYA

Innovatsion tashabbus va ijtimoiy taraqqiyotning nisbati jadid merosiga murojaat bilan tahlil qilinadi. Yangilikning tarqalishi uning ijtimoiy qiymatidan farqlanadi. Muammo, ta’sir, taqsimot, davomiylik va qayta ko‘rishdan iborat baholash profili taklif etiladi. Tarixiy tajriba zamonaviy samaradorlikning isboti sifatida olinmaydi. Xulosalar nazariy va shartli maqomga ega.

Kalit so‘zlar

innovatsion tashabbus, ijtimoiy taraqqiyot, jadid merosi, taqsimot, davomiylik, qayta baholash.

DOI: 10.5281/zenodo.23302189

KIRISH

Innovatsion tashabbusning keng tarqalishi bilan ijtimoiy taraqqiyot bir xil hodisa emas. Yangi vosita ko‘plab joylarda qo‘llanishi mumkin, ammo uning foydasi va xarajati turli ishtirokchilar o‘rtasida bir xil taqsimlanmasligi ehtimoli mavjud. Shu bois “yangilik amalga oshdi” degan tasdiq bilan “insonlar hayoti yaxshilandi” degan normativ xulosa o‘rtasida alohida asoslash talab etiladi. Maqola ushbu bog‘lanishni jadid ma’rifiy merosining zamonaviy talqini doirasida ko‘rib chiqadi.

Abdirashidov Turkiston jadidlarining milliy g‘oyasi shakllanishi va amaliy ifodasini, Artikov esa jadid adabiyoti vakillarining tarjimachilikdagi rolini yoritadi [1; 2]. Mazkur manbalar tarixiy maqsad, bilim almashinuvi va ijtimoiy faoliyatni bog‘lashga yo‘nalish beradi. Maqsad tarixiy tashabbusni hozirgi innovatsiyaning aynan nusxasi deb ko‘rsatish emas, yangilikning ijtimoiy qiymatini qanday mezon bilan asoslash mumkinligini aniqlashtirishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR

Tadqiqot tarixiy-konseptual qiyoslash va normativ tahlil asosida tuzildi. Sakkiz manba tarixiy talqin, tasniflash, madaniy kod, hamkorlikdagi rahbarlik, mas’uliyatli innovatsiya va hayot sifati masalalari bo‘yicha tanlandi. Turli sohalarda olingan natijalar umumiy sababiy qonun sifatida birlashtirilmadi. Yangi loyiha ma’lumoti yoki statistik ta’sir bahosi to‘planmagan.

Tahlilda taklif, joriy etilgan faoliyat va baholangan oqibat alohida birliklar sifatida olindi. Bir tashabbus ayrim foydalanuvchilar uchun qulaylik yaratib, boshqa tomon uchun qo‘shimcha yuk tug‘diradigan shartli holat tekshirildi. Maqsad real guruhga baho berish emas, “umumiy foyda” iborasi ortida qaysi savollar yashirinishi mumkinligini ochishdir. Misollar fikriy bo‘lib, tarixiy dalil o‘rnida ishlatilmaydi.

NATIJALAR

Tasnif bilan baholashning farqi. Kasavin tasniflarning realizm va relativizm bilan bog‘liq muammolarini, Neretina esa madaniyat va sotsiokod masalasini yoritadi [3; 4]. Ushbu yo‘nalishlardan kelib chiqib, bir faoliyatni “innovatsiya” toifasiga kiritish uning barcha oqibatlarini ijobiy baholashga teng emasligi muhokama qilinadi. Tasnif hodisaning qaysi turga mansubligini, normativ baholash esa kim uchun va qaysi asosda maqbul ekanini aniqlaydi.

Jadid merosini hozirgi muammoga bog‘lashda ham shu farq saqlanadi. Tarixiy amaliyotning o‘z davrida yangilik bo‘lganligi uni bugun o‘zgartirmasdan qayta qo‘llash yetarliligini isbotlamaydi. Saqlanayotgan maqsad, almashgan vosita va yangi sharoit alohida ko‘rsatilishi kerak. Ana shunda merosga murojaat tarixiy shaklni ko‘chirish emas, maqsad va vosita munosabatini qayta muhokama qilishga aylanadi.

Hamkorlik va ta’sirlarning taqsimoti. Woods va Roberts hamkorlikdagi maktab rahbarligini tanqidiy nuqtayi nazardan muhokama qiladi [5]. Ushbu tadqiqot tashabbusda ishtirok etish imkoniyati bilan yakuniy qarorga ta’sir ko‘rsatish imkoniyatini ajratishga yo‘naltiradi. Taklif etilgan loyiha bo‘yicha fikr so‘ralishi fikrning qay tarzda hisobga olinganini o‘z-o‘zicha ko‘rsatmaydi. Shu sababli ishtirok jarayoni va qaror dalili birgalikda tekshirilishi lozim.

Bruce va Bruce genomni tahrirlashda mas’uliyatli innovatsiya masalasini, Thapa va hamkorlar esa mas’uliyatli tadqiqot hamda innovatsiya adabiyotini o‘rganadi [6; 7]. Mazkur sohaga xos natijalar ma’rifiy tashabbusga to‘g‘ridan-to‘g‘ri tatbiq etilmaydi. Qiyosning predmeti noaniqlik, ta’sirlangan tomonlar va qayta ko‘rishning qanday muhokama qilinishidir. Shu chegarani ochiq saqlash turli kontekstlarni bitta tayyor usulga aylantirishdan saqlaydi.

1-jadval. Innovatsion tashabbusning ko‘p o‘lchovli profili

Mezon	Tahlil savoli	Talqin sharti	Chegara
Muammo	Qaysi ehtiyoj hal etiladi?	Muammo ta’sirlangan tomon bilan aniqlanadi.	Tayyor yechim ehtiyoj emas.
Ta’sir	Amalda nima o‘zgardi?	Taklif va natija ajratiladi.	Joriy etish foyda emas.
Taqsimot	Foyda va yuk kimga tegishli?	Turli tomonlar holati qiyoslanadi.	Umumiy ball yo‘qotishni yashirmaydi.
Davomiylik	Qaysi natija saqlanadi?	Qisqa va uzoq davr farqlanadi.	Tezlik taraqqiyot emas.
Qayta ko‘rish	Qaysi dalil yo‘lni o‘zgartiradi?	Moslashtirish sharti qayd etiladi.	Tarixiy avtoritet isbot emas.

Besh o‘lchovli baholash profile. Mualliflik taklifi sifatida tashabbus muammo, ta’sir, taqsimot, davomiylik va qayta ko‘rish o‘lchovlari orqali tasvirlanadi. Birinchi o‘lchov qaysi ehtiyoj hal etilishini, ikkinchisi amalda nima o‘zgarganini, uchinchisi foyda va yuk kimga tegishli ekanini ko‘rsatadi. To‘rtinchi o‘lchov qisqa natija bilan uzoq muddatli imkoniyatni, beshinchisi yangi dalil paydo bo‘lganda qaror qanday o‘zgarishini tekshiradi. O‘lchovlar bitta o‘rtacha ballga yig‘ilmaydi.

Rosa ijtimoiy tezlashuv, dinamik barqarorlashuv va yaxshi hayot masalalarini muhokama qiladi [8]. Maqolada bu yondashuvdan tezlikning oshishi o‘z-o‘zicha hayot sifatining yaxshilanishini bildirmasligi haqidagi savolni ochish uchun foydalaniladi. Tashabbus tezroq xizmat ko‘rsatishga olib kelishi mumkin, biroq mazmunli muloqot va dam olish imkoniyatiga ta’siri boshqa o‘lchovdir. Mazkur farqlar empirik natija sifatida emas, tekshirilishi lozim bo‘lgan mezon sifatida beriladi.

MUHOKAMA

Ko‘p o‘lchovli profilning kamchiligi yakuniy qarorni murakkablashtirishi mumkinligidir. Biroq yagona ballning soddaligi o‘lchovlar orasidagi jiddiy ziddiyatni yashirishi ham mumkin. Maqola barcha mezonlar doim teng og‘irlikka ega deb da’vo qilmaydi. Ularning ahamiyati muayyan vaziyatda ochiq asoslanishi kerak. Profilning vazifasi baholovchi o‘rniga qaror qilish emas, uning qanday yo‘qotish va foydani hisobga olayotganini ko‘rsatishdir.

Ikkinchi muammo tarixiy misolni hozirgi tashabbusning reklama daliliga aylantirishdir. Maqolada jadid merosi “bizning loyiha tarixan to‘g‘ri” degan tasdiq manbasi sifatida olinmaydi. Tarixiy qiyos maqsad, bilim va umumiy manfaat munosabatini tushunishga xizmat qiladi. Hozirgi samaradorlikni ko‘rsatish uchun esa hozirgi ishtirokchilar va sharoitdan olingan mustaqil dalil zarur.

Kelgusi tadqiqotda dastlabki muammo bayoni, joriy etish hujjati va ta’sirlangan tomonlar tajribasi qiyoslanishi mumkin. Ayniqsa, dastlab manfaatdor deb taxmin qilingan guruh bilan amalda foydalangan guruh bir xilmi, degan savol muhim. Natijaning kutilgan yo‘nalishga mos kelmasligi tashabbus mavjud bo‘lmaganini bildirmaydi; uning bahosi va keyingi yo‘li qayta ko‘rilishi kerakligini ko‘rsatishi mumkin.

XULOSA

Innovatsion tashabbusning ijtimoiy taraqqiyotga aloqasi uning yangiligi yoki tarqalish ko‘lami bilan to‘liq tushuntirilmaydi. Jadid ma’rifiy merosiga qiyosiy murojaat bilim, maqsad va umumiy manfaatni bog‘lashning tarixiy shartlarini muhokama qilishga imkon berdi. Asosiy nazariy natija tasniflash bilan normativ baholashni ajratishdir.

Muammo, ta’sir, taqsimot, davomiylik va qayta ko‘rishdan iborat profil tashabbusning turli oqibatlarini yashirmasdan tahlil qilish uchun taklif etildi. U empirik tasdiqlangan universal ko‘rsatkich emas. Mazkur yondashuv hozirgi qarorning asosini tarixiy avtoritet bilan almashtirmasdan, merosdan tanqidiy savollar manbasi sifatida foydalanishga qaratilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdirashidov Z. The National Idea of Turkestani Jadids: Developing and Implementing // Türkiyat Mecmuası. Vol. 34. No. 2. 2024. (p. 973–1001). DOI: 10.26650/iuturkiyat.1512323
2. Artikov J. The Role of Representatives of Jadid Literature in the Development of Uzbekistan Translation // O‘zbekiston Milliy universiteti xabarlari. 1(1.5). 2025. (p. 222–224).
3. Касавин И.Т. Таксономии между реализмом и релятивизмом // Философский журнал. Т. 17. № 4. 2024. (p. 164–172). DOI: 10.21146/2072-0726-2024-17-4-164-172
4. Неретина С.С. Философская антропология Михаила Константиновича Петрова: культура и социокод. К 100-летию со дня рождения // Вопросы философии. № 11. 2023. (p. 126–136). DOI: 10.21146/0042-8744-2023-11-126-136
5. Woods P.A.; Roberts A. Collaborative school leadership in a global society: A critical perspective // Educational Management Administration & Leadership. Vol. 47. No. 5. 2019. (p. 663–677). DOI: 10.1177/1741143218759088
6. Bruce A.; Bruce D. Genome Editing and Responsible Innovation, Can They Be Reconciled? // Journal of Agricultural and Environmental Ethics. Vol. 32. 2019. (p. 769–788). DOI: 10.1007/s10806-019-09789-w
7. Thapa R.K.; Iakovleva T.; Foss L. Responsible research and innovation: a systematic review of the literature and its applications to regional studies // European Planning Studies. Vol. 27. No. 12. 2019. (p. 2470–2490). DOI: 10.1080/09654313.2019.1625871
8. Rosa H. Dynamic Stabilization, the Triple A. Approach to the Good Life, and the Resonance Conception // Questions de communication. No. 31. 2017. (p. 437–456). DOI: 10.4000/questionsdecommunication.11228